

Date: 19th April-2025

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHINI
TA'MINLASH USULLARI

Qahramonov Aliboy Yolgoshovich

Filologiya fanlari nomzodi, ISFT instituti katta o'qituvchisi

Sayfuddinova Mushtariy Mo'min qizi

Saidova Gulnoza Bayramovna

G'afarova Xilala Shuxratovna

ISFT instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishining pedagogik va psixologik asoslari, shuningdek, uni ta'minlashning samarali usullari yoritilgan. Bolalar nutqining shakllanishida tarbiyachi va pedagoglarning o'rni, kundalik muloqot, o'yin faoliyati, kitobxonlik, artikulyatsion mashqlar va individual yondashuv kabi omillar muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan. Maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar hamda ularga izohlar berilgan.

Kalit so'zlar: nutq rivojlanishi, maktabgacha yosh, tarbiyachi, pedagogik yondashuv, og'zaki nutq, o'yin faoliyati, artikulyatsion mashqlar, so'z boyligi, muloqot, ta'lim metodikasi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nutq — bu atrofdagi olamni anglash, o'z fikr va hissiyotlarini ifoda etish, ijtimoiy muhit bilan o'zaro muloqot qilishning asosiy vositasidir. Shu sababli, bu yosh davrida bolaning nutqiy rivojlanishi nafaqat til o'rganish jarayoni, balki tafakkur, eslab qolish, idrok, emotsional holat va ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola hayotining dastlabki yillari uning kelgusidagi kognitiv, psixologik va lingvistik salohiyatining asosi sifatida qaraladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan pedagogik faoliyat bolalarning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, nutq rivoji bilan bog'liq mashg'ulotlar ularning fikrlash doirasini kengaytiradi, ijtimoiy muhitga moslashishida muhim vosita bo'ladi. Nutq orqali bola o'z-o'zini anglaydi, muloqotga kirishadi, tengdoshlari bilan o'yin o'ynaydi va eng asosiysi, bilimlarni o'zlashtirishga tayyorlanadi. Shu boisdan, har bir tarbiyachi va pedagog bola nutqining rivojlanish jarayonini puxta bilishi, uni qo'llab-quvvatlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi, individual yondashuvni yo'lga qo'yishi zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshadi va bu jarayon har bir bolaning individual xususiyatlariga, ijtimoiy muhitga, psixologik holatiga va pedagogik yondashuvlarga bog'liqdir. Pedagog va tarbiyachilar bolaning til o'zlashtirish bosqichlarini chuqur bilishlari, unga to'g'ri yondashishlari orqali bolani nutqiy rivojlanishga faol jalb etishlari mumkin.

Date: 19th April-2025

Nutq rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar

Biologik omillar. Nutq rivojlanishi bolaning asab tizimi, eshitish va nutq organlarining sog'lom rivojlanishiga bevosita bog'liq. Bola tug'ma yoki orttirilgan nuqsonlarga ega bo'lsa, bu nutq rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois pedagoglar har bir bolaning holatini kuzatib borishlari, zarurat bo'lsa, mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashlari muhimdir.

Ijtimoiy va psixologik omillar. Bola muloqot qiladigan muhit, oiladagi sharoit, tarbiyachilarning munosabati, bolalar jamoasidagi ishtiroki – bularning barchasi uning nutqiy faolligiga ta'sir etadi. Iliq, do'stona va qo'llab-quvvatlovchi muhitda bola o'zini erkin his qiladi, fikrini bildirishga intiladi, bu esa nutqning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Pedagogik yondashuv. Tarbiyachi va pedagoglarning bilimdonligi, nutqiy faoliyatni to'g'ri tashkil etish ko'nikmasi, interaktiv metodlardan foydalanish darajasi ham bola nutqining shakllanishida katta ahamiyat kasb etadi. Muloqotga yo'naltirilgan, bolaning faolligini rag'batlantiradigan metodlar doimiy qo'llanilishi zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini ta'minlash usullari

Og'zaki nutqni faollashtiruvchi suhbat va savol-javoblar. Bolalar bilan kundalik suhbatlar o'tkazish, berilgan savollarga javob topishga undash, turli vaziyatlarda so'z bilan izoh berishni talab qilish og'zaki nutqni faollashtiradi. Har kuni qisqa, ammo mazmunli suhbatlar orqali bolalar muloqotga o'rganadi.

She'r, ertak va hikoya asosida mashg'ulotlar. Bolalarga she'r o'qib eshittirish, ertak aytib berish, keyin esa ularni muhokama qilish orqali so'z boyligi kengayadi, fikrlash va ifodalay olish qobiliyati shakllanadi. Ertakdan so'ng "Bu ertakda nima bo'ldi?", "Senga bu qahramon yoqdimi?" kabi savollar berish foydalidir.

Rasmlar asosida hikoya tuzish va tasviriy nutq. Rasmga qarab hikoya tuzish topshiriqlari bolaning tafakkurini faollashtiradi. Bola voqeani tasvirlash orqali bir necha gapdan iborat nutq tuzishga odatlanadi. Guruhda bu ishni juftliklarda bajarish ham ijtimoiy o'zaro ta'sirni kuchaytiradi.

O'yin orqali nutqni rivojlantirish. Nutqiy rivojlanishda o'yin asosiy vosita hisoblanadi. "Qaysi hayvon?", "Bu nima?", "Nimani eshitayapsan?" kabi o'yinlar bola e'tiborini jamlash, savollarga tez va aniq javob berish, eslab qolish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Rol o'yinlari va sahnalashtirish. Bolalar bilan "Do'konda", "Kasalxonada", "Sayohatda" kabi mavzularda rolli o'yinlar tashkil etish orqali ular ijtimoiy vaziyatlarda o'z fikrini erkin bildirishga o'rganadi. Bu turdagi faoliyat nutqiy muloqotni mustahkamlaydi va ijodiy yondashuvni kuchaytiradi.

Artikulyatsion va nafas mashqlari. Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, nutqning ravon va toza bo'lishi uchun har kuni qisqa artikulyatsion mashqlar bajarilishi zarur. Tilni aylantirish, lablarni cho'zish, "shshsh", "s-s-s", "z-z-z" kabi tovushlarni takrorlash yordamida tovush chiqarish apparatlari mustahkamlanadi.

Kitobxonlik va eshitish madaniyatini shakllantirish. Bolalar bog'chasi kutubxonasida ertak va bolalar kitoblariga keng joy ajratilishi kerak. Tarbiyachi muntazam

Date: 19th April-2025

ravishda kitob o'qib berib, u orqali bolalarni tinglashga, savol berishga va suhbatda ishtirok etishga o'rgatadi. Bu esa tinglab tushunish va fikr bildirish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Oila va tarbiyachilar hamkorligi. Bola hayotining aksariyat qismi oilada o'tadi. Shu sababli tarbiyachilar ota-onalar bilan doimiy aloqa o'rnatishlari, ularga nutq rivojlantiruvchi o'yinlar, ertaklar, mashg'ulotlar haqida tavsiyalar berib borishlari muhimdir. Ota-onalar uy sharoitida bolaning nutqiga befarq bo'lmasliklari, uni tez-tez suhbatga jalb etishlari kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishi faqatgina tabiiy jarayon emas, balki mazmunli pedagogik yondashuvni, tizimli metodik ishni talab etadigan murakkab bosqichdir. Bola nutq orqali atrof-muhit bilan muloqot qiladi, o'z his-tuyg'ularini, fikrini bildiradi va ijtimoiy tajriba orttiradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyachilar va pedagoglarning vazifasi – bolalar nutqining rivojlanishi uchun qulay va samarali sharoit yaratishdan iborat.

Bugungi kunda bolalar orasida nutqiy rivojlanishda sekinlashuv, passiv so'z boyligi, to'g'ri talaffuzdagi muammolar tez-tez uchray turadi. Bunday holatlarning oldini olish, ularni barvaqt aniqlab, to'g'ri yo'naltirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, bolalarning qiziqishlariga mos, o'yin shaklidagi usullar orqali nutqiy faollikni oshirish pedagogik ish samaradorligini oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini ta'minlash — ularning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishida muhim omil sanaladi. Bola o'z fikrini so'z orqali ifoda etishni o'rganar ekan, u nafaqat atrofdagilar bilan samarali muloqot qilishni, balki mustaqil fikrlashni, tushunishni va o'zining ichki dunyosini ifodalashni ham o'zlashtiradi. Shu bois maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyachilar va pedagoglarning nutq rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyati doimiy, maqsadli va tizimli bo'lishi kerak.

Keltirilgan tavsiyalar pedagoglar uchun bolalar bilan ishlash jarayonida samarali metod sifatida xizmat qilishi mumkin. Jumladan, og'zaki muloqotga boy muhit yaratish, har kuni nutqiy faoliyatga vaqt ajratish, o'yinli mashg'ulotlar orqali bola nutqini faollashtirish, kitob o'qish va hikoya aytish kabi usullar orqali tarbiyalanuvchilarning nutqiy rivojiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatish mumkin.

Eng asosiysi, har bir bola o'ziga xos va noyob shaxs sifatida yondashishni, uning rivojlanish bosqichini to'g'ri baholab, individual yordam ko'rsatishni unutmaslik zarur.

Nutq — bu nafaqat aloqa vositasi, balki bolaning dunyoqarashi, fikrlashi va hissiyotini ifoda etish vositasidir. Shunday ekan, nutqni rivojlantirishga qaratilgan har qanday sa'y-harakat — bolalik poydevoriga qo'yilgan mustahkam g'ishtdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yo'ldosheva D.A., Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi, O'zbekiston pedagogika nashriyoti, Toshkent, 2020, 152 bet.
2. Karimova Z.X., Maktabgacha ta'lim psixologiyasi, Fan va texnologiya, Toshkent, 2019, 200 bet.

Date: 19th April-2025

3. Toshpulatova S.X., Nutqiy rivojlanishda o'yin faoliyatining o'rni, Ta'lim va taraqqiyot, 2022, №3, 45–49-betlar.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar, Toshkent, 2023, 36 bet.
5. G'aniyeva M.A., Muloqot madaniyati va nutq taraqqiyoti, Ilm ziyo, Buxoro, 2021, 128 bet.
6. Vygotskiy L.S., Pedagogik psixologiya, Pedagogika, Moskva, 2000, 256 bet.
7. Norqobilova M.M., Maktabgacha ta'limda pedagogik texnologiyalar, Fan, Toshkent, 2020, 188 bet.
8. Smirnova E.O., O'yin va bolalar taraqqiyoti, Moskva, Mozaika-Sintez, 2018, 144 bet.
9. Islomova Z.R., Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z boyligini oshirish usullari, Ilmiy-amaliy izlanishlar jurnali, 2021, №2, 31–34-betlar.
10. Xolboyeva G.S., Nutqiy rivojlanish muammolari va logopedik yondashuvlar, Barkamol avlod, Toshkent, 2022, 112 bet.

